

Приложение I

ПРАВОСЛАВНО-ХРИСТИЯНСКАТА ЕТИКА НА СВ. ЙОАН РИЛСКИ

Росина Данкова

За нас българите св. Йоан Рилски (ок. 876–946) е духовен покровител на България и именно като такъв следва да го приемат всички. Той участва в духовното обновление на българския народ. Само десет години преди неговото рождение християнството става официално вероизповедание и на тази основа възниква българската самостоятелна християнска Църква, неотделима от новозаветното благовестие на Земята. Създаването на българската азбука от любомъдри славянски духовници (философи) св. св. Кирил и Методий и тяхната книжовна и просветна дейност дава мощен тласък в развитието на старобългарската книжнина. Св. Йоан Рилски става съпричастен на духовния подем и отстоява през целия си живот – монашески подвиг – нравствените ценности на християнството, с които е свързана надеждата за възкресение и обновление на несвършената човешка природа. Тях той изтъква особено настойчиво в “Завещанието” си до своите братя-иноци. То свидетелства не само за неговата духовна извисеност и любов към християнската Света Троица като върховно Благо, но и за основните нравствени принципи, от които той се ръководи в монашеския си живот.

Св. Йоан Рилски, именно като носител на несътворената и творяща светлина, е закрилник на целия български народ. Той е роден в едно най-обикновено българско село, което носи името Скрино (1). Но както личи, благодарение на близкия манастир, в това село вече са проникнали богословските знания на славянските просветители. Търсейки с цялата си душа и всичкия си ум нетленното и несътворено битие, след смъртта на родителите си св. Йоан Рилски приема монашество в манастира “Св. Димитър” (в близост до с. Скрино).

Стремейки се към единение с Бога, което може да се постигне само в безмълвието на пустинята, той напуска манастира и става отшелник, вероятно в планината Витоша. В Житието на св. Йоан Рилски е отбелязано, че след като там го нападат разбойници (подтиквани от бесове), които го отклоняват от безмълвното съзерцание на Бога, той намира убежище в дълбока пещера. Последната, както знаем, е архетип на Космоса (според Платон). Св. Йоан Рилски предпочита пещерата, защото Иисус Христос е роден в пещера, погребан е в пещера и възкръсва в пещера. В нея светецът прекарва един цикъл от 12 г. в пост, молитви и подвизи в духовната бран “срещу съблазните и изкушенията от злите духове, а също тъй и срещу немощите на плътта” (2). От една страна, плътта е немошна, защото лесно се поддава на заболявания, но от друга – нейната немощ се проявява в невъзможността човек да постигне върховното Благо, макар и чрез съзерцание. Метафизичен смисъл има и обстоятелството, че светецът намира подслон в хралупата на един дъб (във великата Рилска пустиня), който е символ на “дървото на живота” и образ на Йесеевото дърво, възприето в християнския свят като образец на родословието на светиите. За успехите в метафизичната борба с космическото зло говорят многото чудеса и изцеления, които той извършва по това време. Избягвайки земната слава, смиреномъдрият и любовмъдрият отново се преселва в пещера. Тя става духовен център и свято средище, осветявано от св. дух на св. Йоан Рилски, което привлича по-късно следовниците и учениците му. Св. Йоан Рилски става пръв игумен на новопостроената Рилска обител, а пещерата е превърната в богослужебен храм, където се извършва Божествената литургия и свързаната с нея Евхаристия.

Духовният светец, светилникът, осветяващ с несътворена светлина българите, малко преди смъртта си в писмения си “Завет” (Завещание), написан през 941 г. в 25-ия ден от месец март, предлага най-напред на иноците – негови ученици **принципите** на своя духовен живот те са известни като наставления за съблюдаване в иноческия живот чистотата на православно-християнската вяра. По-късно те стават достойние на всички български християни. В него той съветва своите ученици да утвърждават във вярата новопокръстените и родените изново по Дух, да ги напътстват към добродетел и да изоставят непристойните паганистични езически обичаи и злите нрави.

Нравствената цел на отшелническият живот според Св. Йоан Рилски е да се постигне в тленното тяло нетленно битие. “Живеейки сам заради самия Бог, нанасяйки, както се казва, сърдечна рана на змията”, св. Йоан Рилски се подвизава в добродетел и придобива “във веществено тяло невеществено житие” (3). Чрез своя богоподобен живот св. Йоан Рилски нанася “сърдечна рана на змията”, защото чрез него се утвърждава Божественото битие в битието на княза на този свят. Св. Йоан Рилски руши устоите на злото посредством духовната си извисеност, разкъсва веригите на тъмнината, която князът на този свят Луцифер (Люмиер) представя като светлина. Духовното нетленно богатство, натрупано на Небето (което наследяват българите) откриваме в споменатия “Завет”: “... както и бащите по плът оставят на своите чада земно наследство от сребро и злато и друго имущество, та като поменувате вашия Отец по Светия Дух, а не забравите и Неговото завещание” (4). В това “отеческо завещание” (устав), достигнало до нас макар и от късни преписи, се съдържа основополагащата християнска нравствена мотивация на светеца, която разкрива неговия монашески подвиг. Ценностната мотивация, произтичаща от Светия Дух, той предава на своите ученици, като счита за свой дълг да им остави духовно наследство – наставления, за да укрепват и пребъдват в християнската вяра, а чрез нея и в Божията благодат. Смиреномъдро, давайки пример за любовомъдрие на философите, св. Йоан Рилски разкрива корените на своята вяра: “ – не аз, а Христовата сила, която е в мене, – защото от Него и всяко добро дарование и всеки съвършен дар отгоре (Небето, Р. Д.) идва” (5).

Трудно е да се върви по пътя на Истината, за да се достигне нейното битие и битието като Истина. По данни на Игнатий Рилски (6) монасите в Рилската обител първоначално наброяват ок. 66 души. Тези ученици заедно със своя учител образуват една от най-задълбочените богословско-философски школи. Тя се отличава от много други богословско-философски школи по това, че в нея се изучава вътрешната философия, която е едновременно онтична и онтологична. Школата на св. Йоан Рилски всъщност преодолява разделянето на онтично и онтологично. В нея съзерцателното божествено мислене е битие. Чрез него монахът битийства в Божествения свят.

Това битие от своя страна е във висша степен концентрирано мислене, което не се опира на нищо друго, освен на Съществуващия, т.е. Бог. За сравнение ще отбележим, че едва в ново време немският философ Мартин Хайдегер ще наречен подобен екзистенциален начин на философстване – битийстване. Св. Йоан Рилски с основание може да се счита за основоположник на едно немалобройно християнско братство, за чието духовно израстване той се счита нравствено отговорен и приема като свой християнски дълг.

Днес ние сме длъжни да признаем, че от гледна точка на общоприетата дефиниция за християнска философия тези монаси, в една или друга степен са били любомъдри, т.е. философи. Несъмнено по отношение на вътрешната философия те и до днес превъзхождат в своята духовна извисеност многобройните любители на мъдростта, носещи името философи. Опирайки се на стоицизма в неговата християнска интерпретация можем да кажем, че истинските философи са тези, които пребивават във вътрешната философия, а другите са само стремящи се към философия. Но има и още по-ниско равнище, където отсъства дори стремежът към философска разумност. Тях стоиците наричат безумни, т.е. нямащи разумност. Ето защо ако говорим за йерархия на духовната извисеност в историята на българското философско и богословско мислене, то школата на св. Йоан Рилски би следвало да заеме ако не първото, то едно от първите места. За съжаление досега тя е била почти напълно подценявана.

В този смисъл духовната битийност на неговия “Завет” има за задача да напомни основните християнски принципи, които да станат нравствен мотив на праведен иночески живот. “Заветът” на св. Йоан Рилски разкрива преди всичко православно-християнските нравствени ценности, които представляват истинна цел и смисъл на човешкия живот. Не случайно то е предназначено предимно за монасите-постници, строго следващи пътя на своя учител – св. Йоан Рилски, тъй като тяхното пребиваване в тленната плът е постоянна борба и отстояване на изкушенията за отклоняване от ПЪТЯ, ИСТИНАТА И ЖИВОТА на нетленното. В него се съдържат не само наставления за придобиване на необходимите добродетели, произтичащи от Светата Троица като върховно Благо (които трябва да станат част от живота на монаха), но и една йерархия – стълбица, по която

се възкачва духовно към Божественото Благо, подобно на тази, която е завещал преп. Йоан Лествичник.

В своята “Райска стълбица” (“Лествица Райская”) преподобният Йоан Лествичник (род. ок. 525 г., игумен на Синайския манастир) описва 30-те стъпала, които трябва да изкачи в духовното си развитие подвижникът, искрено стремящ се към върховното Божествено Благо. “Монахът, според него, е този, който, скърбейки и тъжейки душевно, винаги помни и размишлява за смъртта, и на сън и в бдение” (7). А християнин е този, който, колкото е възможно за човека, се идентифицира с Христа, подражавайки Му “с думи, дела и мисли” (8).

Едно от античните схващания на философията е, че тя е “грижа за смъртта”. Помнейки че е смъртен, човек се грижи за своята душа, а това от своя страна го подтиква към добродетелен живот и избягване на злото. Пътят на християнина е път на самопознание и самоусъвършенстване чрез Христос и постигане на единство между трите основни християнски добродетели вяра, надежда и любов, необходими за истинното съзерцание на Светата Троица като върховно Благо.

Подобно на преп. Йоан Лествичник, св. Йоан Рилски посочва какъв е духовния път, който трябва да измине монахът. Обръщайки се грижовно към своите ученици, като ги нарича чедца (църковно-славянска форма на обръщение към пасомите, която се запазва до началото на нашия век. Вж.: Вл. Соловьев. Късичка повест за антихриста. С., Библиотека Приложение на Църковен вестник. С., 1901), светецът още в самото начало ги насърчава преди да ги поучава: “Зная аз, възлюблени в Господа чедца,... зная добре, че вие, като новоначални... още не сте утвърдени в иноческия живот. Но не бойте се, защото Божията сила в немощ се показва свършена” (9). Напредването чрез добродетел в “страха Божий” е коренът на истинската вяра и израстването в нея. Ето защо ако “страх Божий е начало на всяка мъдрост”, то и стремежът към придобиване на истинска християнска добродетел е стремеж към Истината като битие, в което пребивава монахът, ставайки едно с нея след като нейната друга форма на битие е живот и при това вечен. По такъв начин Истината не е някаква абстрактна цел, към която човек измамно се стреми, а

е постоянно духовно отстояване на вярата, “незасегната от всякакво зломислие” (10).

Стълбицата, т.е. метафизичната йерархия на духовното израстване чрез добродетел, е всъщност стълбица на възкачване и постигане на Истината като Благо и върховното Благо като Истина, а нейното последно стъпало е постигане съвършенството, в което пребивава Светата Троица. Вяра и живот, вяра и богопознание, вяра и Истина са неотделимо свързани и те изграждат устоите на християнските добродетели. Без вяра всяко добро е изпразнено от съдържание, без вяра животът се възприема като смърт, а Истината – като лъжа. Така на първо място в християнската нравствена нормативна ценностна система рилският светец поставя вярата и нейната чистота: “Не се отклонявайте нито на дясно, нито на ляво, но ходете по царския път” (11), т.е. по примера на Исус Христос, Който е “Цар на царете”, Бог и Първожрец по чина Мелхиседек.

В пространното житие на св. Йоан Рилски “Житие и живот на нашия преподобен отец Иван Рилски, написано от кир Евтимий, патриарх Търновски”, св. Евтимий си поставя благородната архипастирска задача да разкаже “изискано, както подобава, знаейки твърдо, че повестта за отца има свойството да весели душите на отцелюбците и да ги тласка към по-гореща ревност” (12), и да ги подбужда към подражание чрез любовъмдрие (философия). Разкривайки нравствения облик на богобоязливия св. Йоан Рилски, българският патриарх иска да насърчи във вярата всеки достоен християнин.

На самото написване на Житието св. Евтимий гледа като на лек за спасение и за Божия прослава, защото душевната храна се поднася и на повестуващите и на слушателите (13). Православно-нравствената мотивация на св. Евтимий се корени в неговата искрена вяра, че описвайки живота на рилския светец “ще бъде призвана самата негова благодат”, ще бъдат приобщени към християнските нравствени ценности и добродетели всички ония, които прочетат Житието и пробудени за нравствено усъвършенстване. Подвигът на св. Йоан Рилски, описан в Житието, според св. Евтимий е “душеполезна” и “вечнопребъдваща храна за топящата се от божествен глад душа”. Този “глад” е за духовна храна, която в Новия Завет се идентифицира с Бог Слово. Така, от една страна, св. Евтимий сам

дава пример за любов към Бога и християнско братолюбие. От друга страна, това нравствено въздействие се усилва още повече чрез добротолубието на рилския светец, описано като негово житие.

Изтъквайки нравствените добродетели на св. Йоан Рилски, българският патриарх посочва, че те са плод на пребиваване “винаги в страх от Господа” – нравствената основа на християнските добродетели и “начало на всяка мъдрост”. Св. Йоан Рилски пребъдва в Божията любов и “благоугажда” на Господа като непрестанно се бори с изкушенията на дявола: страхове, леност, униние и др. “Диамант по душа”, по думите на св. Евтимий, светецът отстоява срещу тях с името Господне. Умията молитвата е неговото постоянно оръжие и битийстване в Истината, а ревността към Бога “правеше да цъфтят добродетелни класове” (14). Така според житиеписецът св. Евтимий посредством подвига на св. Йоан Рилски на дело доброто става възможно само като постоянна духовна бран срещу космическото зло (олицетворявано от Елдаваот, Велзевул) и молитвено съзерцание на Божественото Благо, което пребъдва в земното битие на светеца, обръщайки го от тленно в духовно и нетленно.

В посланието си до българския цар Петър св. Йоан Рилски го наставлява в отстояване на християнските ценности като се обръща към него с думите: “И така, ако искаш заедно със земното да наследиш и небесното царство, бъди щедър, както е щедър нашия небесен Отец. Не се уповавай на неправда и не скланяй на грабеж. Бъди кротък и тих, и благодостъпен за всички и нека очите ти са отворени за всички” (15). Прибавяйки към ревността още повече ревност и към усърдието – усърдие, св. Йоан Рилски дава пример за юношеско старание в старческа възраст (16).

Като един от най-отровните корени на всички злини светецът посочва “сребролюбивата змия”. Който се привързва към нея се превръща в идолопоклонник – “второ идолослужение”. Истинската християнска добродетел според св. Йоан Рилски е постигането на “възвишено смирение” като вътрешен мир и благодатна хармония, в която се оглежда Божествения образец. Възвишеното смирение не е лицемерна печал и външна кротост, изписана демонстративно на лицето, а незлобливост и братолюбие, от които лъха сърдечна чистота. Възвишеното смирение за христорлюбивия монах означава

искрено вътрешно боголюбие, което на дело струи от думите, мислите непорочни и отзивчивостта към ближния. Само така е възможно истинното богопознание. Ето защо последното е и самопознание – да познаеш Бога в себе си. Християнското “отречение от своята воля” не означава обезличаване и пълна лекост, а преоткриване на себе си чрез своя първообраз – Божествения образ. В този смисъл възвишеното смирение означава истинно богопознание, познание на Бога в себе си и постигането на вътрешна душевна хармония като образ на Бога в човека. Волята, насочена към Благото и доброто не означава насилие, а пълна свобода, насочена всеотдайно към богопознанието като себепознание. Така става още по-ясен нравственият смисъл, вложен от св. Константин-Кирил Философ в определението на философията: Да се познаят Божиите и човешките неща, да се доближи човек до Бога, доколкото е възможно, и чрез добродетел да стане по образ и подобие на Онзи, който го създал. Само по такъв начин доброто става действено, а самопознанието – богопознание, мъдрост и придобива вътрешна мотивация.

Богопознанието като самопознание в този смисъл се превръща в необходим мотив на христолюбивия нравствен живот. Свободата в богопознанието естествено обуславя необходимостта от правене на добро. Доброто и добродетелта се превръщат в неотменна черта на характера на християнина – белег за истинен живот в Христа. Такава нравствена ценностна мотивация лишава злото от неговите основания и то не може да придобие реално битие. Словото става дело в качеството на добро. Доброто не е само действие, а преди всичко негова нравствена мотивация.

Макар св. Йоан Рилски да нарича своето “Завещание” “грубо и неуго” в него е налице превъзходно познаване на Свещените Писания. Той се самопринизява, за да заблести по-чисто и незатъмнено от човешката суета Словото Божие. И наистина “груба” е човешката мярка спрямо Божествената съвършена хармония, а “неуго” изглежда човешкото знание в сравнение с Божествената Премъдрост. Позовавайки се на Новия Завет, светецът напомня на своите ученици да търсят “първом Царството Божие и Неговата правда, и всичко това ще ви се придаде” (Мат. 6:33). На него противостои земната слава. Избягването на последната е също толкова важно за духовното из-

растване на християнина, както и превъзможването на сребролюбие. Стремещт кам слава е храна за гордостта и сама е нейна проява. Земната слава е гордост, раждаща гордост.

Истинският християнин е войн на Христа не по “плът и кръв”, но воюва против “миродържателя на тъмата на този свят” (17). Премавайка от външната във вътрешната пустиня, св. Йоан Рилски придобива по Божия благодат “видима сила срещу бесовете; той се проявява като безвъзмезден целител на болните” (18). Благодатния дар на търпението светецът придобива във вътрешната пустиня.

Именно на нравствената мотивация, цел и критерий в богоугодния живот на св. Йоан Рилски, обръща особено внимание и Димитър Кантакузин в Житието му. Светецът се обръща към всеки със смирение и от дълг, според нуждата му и “бързоотзивчив към болните”. Христорлюбивият живот, изпълнен с добри дела е благочестие и достойнство на душата. Но последните се придобиват в постоянна борба със злото и отстояване на доброто – Словото Божие. Затова Димитър Кантакузин нарича светеца “угодник на Словото”. Битките на “ума и на сетивата, водени толкова години срещу лукавите бесове, които той посрамяваше мъжествено, съпротивлявайки им се ежедневно и ежечасно, поставяйки ги с търпение и приемайки от Владиката венците на могъществото” (19) го възкачват на “стълбата на добродетелите” (20). Той се отрича от света, за да е полезен на света. В този смисъл бягството от масовостта на самото християнство в пустинното усамотение не е пренебрежително и изпълнено с омраза, ненавист и порив за унищожение, а има като нравствена цел съкрушаването на греховността (21). Това бягство не е егоистично себеспасяване, а сборно по същността си.

Подражайки на св. Йоан Рилски, Димитър Кантакузин оценява написването на Житието му като скромно – “с малка похвала”, тъй като счита себе си недостоеен дори да възхвали подвизите на светеца и не притежава, по неговите думи, византийски език, за да изplete похвала за него. Божествената благодат на светеца – резултат от “свръхестествено въздържание”, житиеписецът разкрива в милостта на Бога като му дава по чуден начин храна: “И изникна сланутък, храна неотглеждана, за преподобния, семе несаяно. И както някога (Бог даде) на Мойсеевия народ, но народ неблагодарен, ман-

на, така и на своя угодник – без труд от семе храна” (22). Така въздържанието в храна и вода калява духа и възпитава търпение. Търпението като важна християнска добродетел е основа на всички отшелнически подвизи на св. Йоан Рилски. С кротост и търпение той побеждава бесовските пълчища и ги наранява жестоко.

Добродетелта е действено добро, което разпръсква тъмата и заблудата, възвисява човека, който се надява на Господа. Така извор на всяка добро е упованието в Господа, а не в хората. Това е пътят на духовното израстване и добротворчество. Пътят на християнина, чийто образ е духовната лествица, според св. Йоан Рилски е стремеж към съвършеното Добро, Благо, което е Бог. Но това означава “да се стремим към това, що е напред и да не се обръщаме назад”. Той пояснява, че всичко онова, което човек е презрял и изоставил заради Бога е вече назад, а пред него е подвигът. Подвигоположникът Иисус Христос, по думите на св. Йоан Рилски, показва на дело какъв е смисъла, целта и цената на подвига – нравственото съвършенство като път на душата, който тя трябва да извърви.

В тази връзка ще напомним думите на Евагрий Понтийски за пътя на душата: “Страхът Божий укрепва вярата, сине мой, и въздържанието на своя ред, преодолява страха. Търпението и надеждата правят тази добродетел устойчива по отношение на всички колебания” (23). Постигането на любовта, която “охранява вратата към знанието за сътворения Космос”, е благодатна почва за разцъфтяването на мъдростта. Най-високо в йерархията на човешкото познание според Евагрий Понтийски стои теологията и висшето блаженство. Душата, пречиствайки се чрез молитви в искрена аскеза, преминава в състояние на “естествено” съзерцание. Този път на душата е пътят на самопознанието като богопознание. Но съзерцанието има степени, в които се познава Бог: нисшата – това е съзерцаване атрибутите на Бога, а висшата – съзерцаване на Светата Троица (“гносис”). Царството Божие като “гносис” е мъдро управление от Пресветата Троица. Това състояние е висш покой, безмълвие, неподвижност на ума, в която се оглежда съвършената Божествена хармония. Това е “чистата молитва и молитвеност на душата” (24), озарена от Единотроичната Светлина. Ще отбележим, че в контекста на гностическата етика, човек се ражда отново (“малко възкресение”),

когато съзерцава Божествената Светлина. Той се преобразява и неговата душа засиява. (“Побързай да измениш своя облик в съответствие с архетипа”). Тези схващания на гностика Евагрий Понтийски могат да бъдат разглеждани като един исторически етап в богопознанието, подготвящ възникването на исихазма, за чийто предшественик, не без основание, се сочи от някои автори св. Йоан Рилски.

За целите на нашето изследване ще посочим още един момент в разбирането на богопознанието от Евагрий Понтийски, който има отношение към християнската православна етика въобще и в частност на св. Йоан Рилски. А именно, че първоначалното единство на човека с Бога е било нравствено, а не метафизично. Отпадането на човека от Бога е свързано с моралната вина, която има метафизически последствия, тъй като довежда до второ творение (25). Именно това нравствено единение с Бога става основна цел и смисъл на живота на св. Йоан Рилски. За него свидетелстват както неговите Жития, така и самото му “Завещание”. Последното е продиктувано именно от силното чувство за морален дълг към своите последователи и преди всичко от любовта към Бога, на Който е отдал своя живот безусловно.

В Житието на св. Йоан Рилски Димитър Кантакузин изтъква естествената въгрешна нравствена философия на светеца и произтичащата от нея мотивация, която му дава сили да не отвръща на злото със зло: “Още когато беше сред света и беше млад, дяволът настройваше радствениците, съседите и познатите срещу него. И го нараняваха с уязвяващи думи сякаш със стрели: наричаха го непотребен, недостоен за пребиваване и живот в света” (26). На това св. Йоан Рилски не отвръща със злоба и ненавист, а се стреми към сърдечна чистота като условие за Божественото знание. Именно добродетелите на душата подхранват стремежа към богопознание и ѝ дават сили да отстоява на злото.

Основа на всяка нравственост според св. Йоан Рилски е придобиването благодатта на Светия Дух. В Него и чрез Него само е възможно “единомислието” и “единодушието”. Душите на християните, които изграждат тялото Христово, пребивават в Отца чрез Светия Дух. Красотата и Доброто в този смисъл са постижими в “общезителното пребивание” (27). Така Доброто и Красивото придобиват

реално битие чрез Светия Дух, а Той слиза и сътворява Царството Небесно на Земята. Именно това означават молитвените слова “да дойде Твоето царство, да бъде Твоята воля както на небето, тъй и на Земята”.

Следвайки словата на богоносните отци, св. Йоан Рилски разяснява същността на нравствената добродетел, произтичаща от Христа. Тялото Христово (основа на единомислието) в християнската общност се организира от разумната и словесна душа. Тук откриваме една йерархия в цялостта и организацията в живото Тяло Христово, “което има различни членове, като едни образуват, прочее, главата, която притежава повелителството, а други нозете, които се явяват тези, които работят и носят, други пък – другите части на тялото, та да се състави от всички единно духовно в Господа тяло...” (28). Именно естествено състояние на добродетелния (богоуподобяем) живот на християнина е да не търси “първенство и началства”, а да стои във вратата и достойно да изпълнява (съобразно мястото, което му е отредено в Тялото Христово) своите обязанности.

Единодушието в Христа е съгласуваност и хармония, осъществявани посредством Светия Дух. Ето защо всяко добро извън Него се превръща в зло, а злото се побеждава чрез Светия Дух. По такъв начин Словото (Единосъщната Света Троица) става дело, което има конкретни нравствени характеристики. Това именно означава “По плодовете им ще ги познаете” и “вяра без дела е мъртва”.

Белег за истинската нравствена добродетел е мирът, в който съжителстват доброто и красотата, чистотата и незлобливостта, любовта и истината. Християнското братство е основано на любовта в Христос, защото Той е учител на “мир и съединение”, а “не на раздор и несъгласие”. Цялата нравствена философия на християнството намира съсредоточение в любовта като принцип на върховното Благо (Бог–Отец, Бог–Син, Бог–Свети Дух). От нея произтичат всички останали добродетели: безкористност, незлобливост, чистосърдечие, благоразумие, милосърдие, справедливост, смиrenomъдрие и др. Мирът и христорлюбивата братска взаимопомощ носят даровете на Божията благодат. Затова св. Йоан Рилски съветва своите последователи да избягват всякакви свади, а този, който ги подклажда, “който сее плевели и раздори и други съблазни, такъв

веднага го отстранете, за да не се обърне това на разяждаща живеница.. и да не се разпространи злото между добрите...” (29).

Новозаветната нравственост, основана на новозаветните заповеди, повелява живеещите в името Христово да понасят “тежестите един другиму”, по думите на светеца, да подпомагат “онези, които живеят в уединение и се скитат в пустините”, т.е. монасите. Те със своя чист и праведен живот се явяват молители пред Бога, защото “молитвата на праведника може много да постигне” (30). Християнските добродетели за да процъфтят трябва да се подхранват постоянно със Словото Божие. В тази връзка светецът напомня, че истинският християнин трябва да държи ума си постоянно буден, а сърцето отворено за Божията милост чрез Иисусовата молитва. Тя е като манна небесна за душата и отваря пътя на доброто. Така сърцето се утвърждава в доброто и изпълва с благодат. Споменът за смъртта, отбелязва в своето “Завещание” св. Йоан Рилски, сподобява душата с усърдие и прогонва от нея леността. Не страх от смъртта и не нейното пожелаване, а любовта и стремежът към вечния живот, като живот в Христа, са истинските нравствени основания на земния човешки живот. Затова напомнянето, че човек е смъртен в “Завещанието” обуславя стремежа към определени нравствени ценности. Посредством тях отрицанието на живота е раждане за нов живот, надмогване на земното.

Преодоляването на земните страсти според рилския светец не е самоотричане в ненавист към себе си и другите, а постепенно превъзможване на греховната природа на човека и усъвършенстване на неговата духовна същност посредством Христовата любов като пример за всеотдайност. Само така може да заблести истински Божият образец, който душата съхранява с усърдие в молитва и праведен живот. Ето защо новозаветната нравственост се явява не само основа на самопознанието като път към богопознание, но и дейностна форма на нравствен избор, на нравствения идеал, осъществяван целенасочено и стимулиран от примера на светите отци. Християнската нравствена ценностна система се оказва надежден регулатор на човешките взаимоотношения, в основата на който е нравственият идеал – животът на Богочовека Иисус Христос. По такъв начин тя, за разлика от комунистическия “нравствен” кодекс, не е фикция към

която измамно и напразно се стреми човешкия род, а реално битие, което всеки свободно може да избира и осъществи (или обратно-да пречи на другите да го постигнат). Безспорно християнските добродетели на първо място са продиктувани от свободата на избора, но посредством дълга. В новозаветната ценностна система дългът означава самозадължение не по принуда, а от любов към Бога (в Неговото триединство Бог-Отец, Бог-Син, Бог-Свети Дух).

Свободата е самоосвобождаване чрез свободния избор на небесния Отец. Земният живот придобива нравствена ценност и смисъл чрез високия небесен образец. Възхождането към Него, по думите на св. Йоан Рилски, е възможно посредством Утешителя – Светия Дух, “Който е извор на всяка премъдрост и разум...” (31). Светият Дух “просветлява”, “вразумява”, учи и наставлява на “всяко добро дело”. В края на своето “Завещание” светецът още един път показва, че не той поучава и наставлява, че не той благославя, а Бог е от Който произтича всяко истинно знание за доброто и делото, произтичащо от него. Критерият за добротата на доброто, за неговата истинска стойност, в крайна сметка, е СЛОВОТО БОЖИЕ. Мнимото добро всъщност е зло, представящо се за добро, лъжа, претендираща за истинност и следователно смърт, която иска да се обезсмърти (увековечи). Действителната граница между доброто и злото (която лесно се заличава в земното битие на плътта, свързано с “принципа” за максимално удоволствие и неговите производни леност, заблуди, страсти и др.) св. Йоан Рилски иска да покаже чрез примера на своя живот, отстояващ християнските добродетели и побеждавайки чрез подвиг плътта. Ето защо той призовава човека към постоянно покаяние, тъй като е грешен и лесно може да възприеме злото за добро. Именно подобно обръщане на ценностите води до охулването на праведника и въздигането на злодея за праведник. Пример за такава безнравствена ценностна подмяна е кръстната смърт на Иисус Христос и освобождаването на разбойника.

В края на своето “Завещание” св. Йоан Рилски не случайно напомня за Страшния съд: “Аз пък отсега желая да пребивавам в тишина и безмълвие, за да се покая за своите прегрешения и да изпрося милост от Бога..., понеже нищо добро не сторих на Земята (32). “Смиреният” и “многогрешен”, както се е подписал светецът,

дава пример за наставление без назидание, за смиреномъдрие без корист и гордост. Неговото “Завещание” се явява едно нравствено напътствие, напомнящо основните новозатни добродетели, с които е възможно да се воюва срещу злото и отстоява Истината и Доброто в този свят на тъмнината, чийто княз се представя като светлина (денница). Само Словото (като Светлина на Истината) осветява тъмнината и чрез Него е възможно разграничаването на нравственото от безнравственото, на истинското добро – от мнимото.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жития на светиите. С., 1974, с. 527–530.
2. Пак там, с. 528.
3. Житие с малка похвала на Иван Рилски от Димитър Кантакузин. – В: Стара българска литература. Т. 4. Житиписни творби. С., 1986, с. 153.
4. **Дуйчев, Ив.** Рилският светец и неговата обител. С., 1990 (Фототипно издание на изданието от 1943), с. 139; Вж. Архимандрит Пантелеймон Д. Пулос. Св. Иван Рилски. С., Унив. изд. “Св. Кл. Охридски”, 1992. с. 401–409; 410–438.
5. Пак там.
6. Откъслек от историята на Рилският манастир. С., 1895, с. 5.
7. Преподобнаго отца нашего Иоанна, игумена Синайской Горы Лествица. 1908, с. 3.
8. Пак там, с. 2.
9. **Дуйчев, Ив.** Цит. съч. с. 139.
10. Пак там, с. 140.
11. Пак там.
12. Пространно Житие на Иван Рилски от патриарх Евтимий. Житие и живот на нашия преподобен отец Иван Рилски, написано от кир Евтимий, патриарх Търновски. В: Стара българска литература. Т. 4. Житиписни творби. С., 1986, с. 136.
13. Пак там.
14. Пак там.
15. Пак там, с. 145.
16. Пак там.
17. **Дуйчев, Ив.** Цит. съч., с. 142.
18. Житие с малка похвала на Иван Рилски от Димитър Кантакузин. – В: Стара българска литература. Т. 4. Житиписни творби. С., 1986, с. 155.

19. Пак там, с. 150.
20. Пак там, с. 164.
21. **Вж. Стойнев, А.** Св. Иван Рилски, официалното християнство и богомилството. С., 1991, с. 123.
22. Житие с малка похвала на Иван Рилски от Димитър Кантакузин. с. 152.
23. **Ровнер, А.** Богопознание у Евагрия Понтийского. – В: Антология гнозиса. Т. 1. Санкт-Петербург. 1994, с. 165.
24. Пак там.
25. Пак там, с. 166.
26. Житие с малка похвала на Иван Рилски от Димитър Кантакузин, с. 153.
27. **Дуйчев, Ив.** Цит. съч., с. 143.
28. Пак там, с. 144.
29. Пак там, с. 146.
30. Пак там, с. 147.
31. Пак там, с. 148.
32. Пак там.